

Lesbrief secundair onderwijs

Een eerlijk inkomen
voor de cacaoboer,
een zorg van iedereen.

BITE TO FIGHT
VOOR EEN
EERLIJK
INKOMEN

OXFAM
België

oxfamwereldwinkels.be

België
partner in ontwikkeling

Beste leerkracht,

Hartelijk dank om met jouw leerlingen aan de slag te gaan rond eerlijke handel. Deze lesbrief stelt je in staat om gedurende 1 lesuur te werken rond de thema's van een 'leefbaar inkomen' en 'zorgplicht'. Je vindt hierna eerst inhoudelijke achtergrondinformatie voor jezelf, en daarna een werkvorm om te gebruiken in de klas. Bijkomende info over cacao en de chocoladesector vind je in onze [brochure](#).

Waarom een leefbaar inkomen?

Iedereen heeft recht op een waardig leven. Hoewel landbouwers in het Zuiden zeer zwaar werk verrichten, verdienen ze onvoldoende om een waardig leven te leiden. Dat is toch niet normaal? Een leefbaar inkomen is een mensenrecht. Letterlijk. Artikel 2383 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens stelt dat "eenieder, die arbeid verricht, recht heeft op een rechtvaardige en gunstige beloning, welke hem en zijn gezin een menswaardig bestaan verzekert." In Westerse landen is het duidelijk dat velen erin slagen een inkomen te verzekeren ver boven de grens van het leefbaar inkomen. Een leefbaar inkomen dekt de kosten voor 'alledaagse' dingen, zeg maar. Huisvesting, voeding, onderwijs, essentiële diensten zoals basisgezondheidszorg. Idealiter houd je er ook een appeltje voor de dorst aan over. In het Zuiden slagen vele huishoudens er echter niet in een leefbaar inkomen te bereiken. Een typisch huishouden uit de Ghanese cacao-industrie verdient minder dan de helft van een leefbaar inkomen. Een vergelijkbaar gezin in Ivoorkust slaagt er zelfs niet in een derde van een leefbaar inkomen te vergaren. Hun rest dus de keuze te besparen op adequate voeding of toegang tot water, huisvesting, onderwijs voor hun kinderen, toegang tot gezondheidszorg, transport, of kledij. Het is duidelijk dat niemand een waardig leven kan leiden als één van voornoemde elementen afwezig is. Toch is dit de realiteit voor vele landbouwers in het Globale Zuiden. Hun mensenrechten worden met andere woorden geschonden!

Wat is een leefbaar inkomen?

Een leefbaar inkomen is het netto jaarlijks inkomen dat nodig is om een degelijke levensstandaard te voorzien aan alle leden van een huishouden in een bepaalde regio. Laten we dit concept eens ontleden.

1. We kijken naar het **netto jaarlijks inkomen**. Netto wijst op de opbrengsten die een boer uit zijn cacao-oogst haalt, min de kosten die hij moest doen om tot die oogst te komen, zoals zaaigoed, materiaal, werkkrachten en meststoffen. Het is dus de som geld die een boer na zijn oogst overhoudt en die hij kan besteden aan zichzelf en aan zijn familie. Jaarlijks inkomen wijst op de optelsom van alle inkomsten van een huishouden in een jaar. Onder de inkomsten rekenen we ook de verkoop van verschillende gewassen, toegestuurd geld van andere familieleden of inkomsten uit een bijberoep.
2. Om van een leefbaar inkomen te spreken, moet het netto jaarlijks inkomen voldoende hoog zijn voor een **degelijke levensstandaard**¹. Dit omvat onder andere adequate voeding en toegang tot water, huisvesting, toegang tot onderwijs en gezondheidszorg, transport, kledij, en andere essentiële noden, inclusief een spaarcentje om onvoorziene gebeurtenissen op te vangen.
3. Leefbaar inkomen wordt berekend op het **niveau van het huishouden**. Immers, kinderen of ouderen hebben vaak geen inkomsten maar hebben wel recht op een degelijke levensstandaard. Andere leden van het huishouden zullen dus inkomsten moeten genereren om alle gezinsleden te ondersteunen.
4. Tenslotte is een leefbaar inkomen **afhankelijk van regio** tot regio. Omdat de levenskost veel lager is op het platteland van Ivoorkust dan in België zal een leefbaar loon daar veel lager liggen dan hier. Het concept leefbaar inkomen beantwoordt de vraag: "Wat heb je nodig om degelijk te leven?" Dit gaat dus verder dan de klassieke armoedeconcepten die een antwoord zoeken op de vraag: "Wat heb je nodig om te overleven?" Leefbaar inkomen is een maatstaf, een liniaal waarmee we kunnen meten wat een huishouden aan inkomsten nodig heeft om een behoorlijk leven te leiden.

1 Meer info over een leefbaar inkomen en een degelijke levensstandaard vind je op living-income.com/the-concept (eng).

Hoe kan een leefbaar inkomen bereikt worden?

Om de kloof naar een leefbaar inkomen voor landbouwers in het Globale Zuiden te overbruggen, volstaat het niet in te zetten op één pijnpunt. Alle problematieken moeten tegelijk worden aangepakt, want ze zijn allemaal aan elkaar gelinkt

1. Landbouwers kunnen bijvoorbeeld inzetten op **hogere productiviteit**. Via goede landbouwpraktijken en het gebruik van compost kan een boer zijn productie, en dus ook zijn inkomen, verdubbelen. Het is belangrijk dat dit gebeurt zonder schade te berokken aan het milieu. Dit kan door gebruik te maken van biologische en agro-ecologische landbouwtechnieken of in te zetten op agro-bosbouw.
2. Uit noodzaak besparen sommige landbouwers op productiekosten. In plaats van hulp in te huren bij het oogsten, moeten hun kinderen aan het werk. Ze dragen zware zakken, werken met gevaarlijke instrumenten en gaan bovendien niet naar school. Geen goed idee dus. Door elkaar om beurt te helpen bij de oogst kunnen landbouwers alsnog besparen, zonder het probleem door te schuiven. **Samenwerken in een coöperatie** loont.
3. Landbouwers kunnen zich indekken tegen slechte oogsten of onverwacht lage marktprijzen door in te zetten op **diversificatie**. Een cacaoboer zal dan bijvoorbeeld naast cacaobomen ook rubberbomen planten. Deze kan je elke maand oogsten. Ook kan de boer gewassen zoals tomaten, uien, paprika planten die lokaal kunnen verkocht worden.
4. Maar wat maakt al dat harde werk uit als de landbouwer geen **goede prijs** krijgt? Doordat er vele producenten zijn (er zijn 6 miljoen cacaoboeren) en maar enkele opkopers (een 6-tal bedrijven wereldwijd kopen alle cacao op) hebben deze laatste marktmacht. Landbouwers kunnen niet anders dan de prijs aanvaarden die de opkopers voorstellen. Een hogere en stabiele prijs is nodig!

Fairtrade-organisaties stimuleren landbouwers om hun productiviteit op een milieuvriendelijke manier te verhogen. Daarnaast ondersteunen ze de versterking van de coöperatie. Samen staan landbouwers immers sterk. Ten slotte wordt ingezet op diversificatie om ingedekt te zijn tegen oogst- en marktrisico's. In ruil betaalt Oxfam-Wereldwinkels een goede prijs: voor cacao uit Ivoorkust is dit 3468 dollar per ton en daarbovenop 240 dollar per ton fairtrade-premie. De marktprijs schommelt meestal tussen de 1900 dollar en 2500 dollar per ton (meer info in onze [brochure](#), p31-32). Er is dus nog veel werk aan de winkel. Oxfam-Wereldwinkels zet daarom bedrijven onder druk om een stabiele en een adequate prijs aan te bieden. Overheden kunnen hier een sleutelrol spelen door bindende wetgeving op te stellen die bedrijven verplicht de mensenrechten te respecteren en de ontbossing aan te pakken. Dit noemen we de 'zorgplicht', waarover je hieronder meer leest. Binnen het [Beyond Chocolate](#) partnerschap spraken de Belgische overheid, de industrie en het middenveld af om tegen 2030 alle cacao-producenten voor de Belgische markt minimaal een leefbaar inkomen te betalen.

Zorgplicht

Maar Oxfam wil meer. We willen af van vrijwillige, losse initiatieven, hoe lovenswaardig ook. We zoeken draagvlak voor een algemene eis voor een zorgplicht. Dat is een wet die bedrijven verplicht om de potentiële én daadwerkelijke negatieve gevolgen van hun bedrijfsactiviteiten voor mensenrechten en milieu in kaart te brengen, te vermijden of te herstellen.

Een zorgplicht verplicht bedrijven ertoe om een specifiek proces te integreren in hun bedrijfsvoering, dat de voortdurende zorg voor mensenrechten en milieu in de volledige waardeketen van het bedrijf moet inbedden. Het proces is duidelijk omschreven door toonaangevende internationale kaders van de VN en OESO en omvat 4 grote stappen:

1. identificeren en inschatten van de daadwerkelijke en potentiële negatieve impact van de bedrijfsactiviteiten doorheen de toeleveringsketen
2. handelen (maatregelen nemen) om deze negatieve impact te stoppen en te herstellen, of te voorkomen
3. de werkelijke uitvoering van deze maatregelen en hun effectiviteit monitoren en opvolgen
4. openlijk rapporteren over het hele proces

Een zorgplicht kan ook een basis bieden om het bedrijf verantwoordelijk te stellen voor de negatieve gevolgen van hun activiteiten.

Materiaal

- eventueel een flap papier
- computer met beamer of digibord
- symbolen van kinderrechten (bijlage)
- filmpjes Oxfam-Wereldwinkels over leefbaar inkomen en zorgplicht
youtu.be/P32xenrFifk
youtu.be/4H82MzEFfu4
- 2 bollen wol in 2 kleuren
- afbeelding vissen – kracht van samenwerking (bijlage)

Beginsituatie

- De leerlingen hebben nog geen voorkennis over eerlijke handel en leefbaar inkomen.

Doel

- De leerlingen leggen uit waarom een leefbaar inkomen belangrijk is voor de levensomstandigheden van mensen wereldwijd.
- De leerlingen leggen in eigen woorden uit wat zorgplicht betekent.

Deze lesbrief is een adaptatie van de lesbrief 'een leefbaar inkomen voor de cacaoberoer', die tot stand kwam i.s.m. Djapo.²

² Djapo is een educatieve organisatie voor leerkrachten en scholen in het kleuter- en lager onderwijs. Djapo wil kinderen keuzes leren maken in een wereld in verandering, met respect voor de planeet en haar bewoners. Djapo draagt de principes van Educatie voor Duurzame Ontwikkeling uit. Raadpleeg de bundels Syteemdenken, Creatief denken en Filosoferen met kinderen. [djapo.be](https://www.djapo.be)

Werkvormen leefbaar inkomen

1. Vraag aan de leerlingen:

‘Waar ben je deze ochtend wakker geworden?’ ‘Wat doe je normaal gezien voor je naar school of werk vertrekt?’

- Mogelijke antwoorden: opstaan (of nog even in bed blijven liggen?), ontbijten, wassen, aankleden, op de fiets of in de auto stappen, ...
- Laat de leerlingen kernwoorden noteren op het bord: woning, kledij, gezondheid, voeding, band met moeder en vader, onderwijs.)

Welke zaken die op het bord staan, zou jij niet kunnen missen? Zijn er zaken die je wel kan missen?

Hoe belangrijk zijn ze voor jou?

- Misschien zijn er leerlingen die een ontbijt niet belangrijk vinden. Maar zouden ze daarnaast ook een middagmaal kunnen missen?
- Hang de symbolen van kinderrechten die nog niet aan bod kwamen op het bord.
- Besluit dat de zaken die op het bord staan nodig zijn om goed te kunnen leven. Bevraag de leerlingen welke titel je boven de termen en symbolen zou kunnen zetten.

We noemen ze inderdaad mensen- of kinderrechten. Mensen- en kinderrechten vertellen wat er nodig is om menswaardig te kunnen leven. Voor ons lijken heel wat rechten vanzelfsprekend. Als we het niet moeten missen, bijv. een huis om in te wonen, zouden we soms vergeten hoe levensbelangrijk dit is. Niet voor iedereen zijn kinderrechten zo vanzelfsprekend als hier in België en elders in de wereld.

2. Voor veel mensen in de wereld zijn mensenrechten niet vanzelfsprekend, bijvoorbeeld bij cacaoboeren en hun kinderen.

Toon het filmpje van Oxfam-Wereldwinkels over **leefbaar inkomen**. Vat de inhoud beknopt samen aan de hand van vragen: Wie? Wat? Waar? Wanneer? Hoe? Waarom?

3. Het argumentenweb

Als het argumentenweb te veel tijd vergt, kan je ook een akkoord-niet-akkoord-spectrum gebruiken, waarbij de leerlingen zich gradueel kunnen positioneren en ook bijv. niet-helemaal-akkoord kunnen zijn. Speel hun meningen tegen elkaar uit.

Ga in een kring zitten.

- Toon 2 bollen wol met een verschillende kleur.
  - o Kleur 1: ik ga akkoord en zeg waarom.
  - o Kleur 2: ik ga niet akkoord en zeg waarom.
- Zeg luidop de volgende stelling:

‘Elke (cacao)boer die niet genoeg verdient moet maar harder werken.’

Je kan de discussie voeden door gerichte vragen te stellen:

- Wat is hard werken?
- Verdien jij genoeg als je hard werkt? Waarom wel? Waarom niet?
- Verdient iedereen genoeg als hij hard werkt?
- Hoe zou dat komen?
- Wat is genoeg verdienen? Verwijs naar het filmpje over leefbaar inkomen.
- Wat is een leefbaar inkomen?
- Zou jij een leefbaar inkomen willen hebben? Waarom wel / niet?
- ...
- Geef de leerlingen even bedenktijd: ga ik akkoord of niet akkoord? Waarom?
- Duid iemand aan en vraag wat hij/zij vindt van de uitspraak.
- Houd het uiteinde van de draad vast.
- Werp de bol wol in de kleur die overeenstemt met akkoord of niet akkoord: Waarom ga je wel/niet akkoord?
- De leerling houdt de draad vast.
- Herhaal de stelling en peil naar de andere meningen.
- De leerlingen die aan de beurt was, duidt een nieuwe leerling aan.
- Deze leerling ontvangt het touw dat overeenkomt met zijn/haar mening.
- Ga zo verder tot iedereen zijn of haar mening zei.

Er ontspringt zich een web van 2 kleuren draden: ze staan symbool voor de verschillende meningen die in je klas leven.

Blik hierop terug:

- Zijn meer leerlingen akkoord/niet akkoord?
- Zijn er argumenten die je sterk vond?
- Zijn er argumenten die je deden twifelen over jouw mening?

4. Doe nu hetzelfde met de stelling:

'Iedereen die chocolade eet is verantwoordelijk voor het lot van de cacaoboeren en hun kinderen.'

Je kan de discussie voeden door gerichte vragen te stellen:

- Wat is verantwoordelijkheid?
- Wanneer ben je verantwoordelijk voor iets of iemand?
- Ben je verantwoordelijk voor je eigen daden?
- Zijn er eigen daden waarvoor je geen verantwoordelijkheid draagt?
- Is dat bij iedereen zo? Waarom wel / niet?
- Wat gebeurt er als je nooit je verantwoordelijkheid opneemt?
- Kan je gedeeld verantwoordelijk zijn? Met anderen dus?
- Hoe groot kan zo'n groep zijn?
- Kan een land of een bedrijf verantwoordelijk zijn?
- Kan de wereld verantwoordelijk zijn?
- ...

Je kan deze discussie besluiten door toe te lichten wat een voedselketen duurzaam maakt. Een **duurzame voedselketen** blijft letterlijk *duren*. Dat wil zeggen dat de aanvoer van grondstoffen door de hele keten (producent > opkoper > handelaar > transporteur > verwerker > distributeur > klant) op dusdanige wijze wordt georganiseerd dat mens en milieu, in en gelieerd aan de keten, hier en elders, nu en in de toekomst, met respect worden behandeld. Dit wil meteen ook zeggen dat iedereen in de keten een (gedeelde) verantwoordelijkheid draagt.

Werkvormen zorgplicht

5. Afhankelijk van de maturiteit van de leerlingen en de resterende tijd kan je tussen de volgende twee werkvormen kiezen, of ze beiden geven.

5.1 Gebruik nogmaals een stelling:

'Ik kan als tiener in België nauwelijks iets betekenen voor het lot van Ivoriaanse cacaoboeren.'

Je kan de discussie voeden door gerichte vragen te stellen:

- Wat betekent dat, nauwelijks iets?
- Wat kan je wel betekenen?
- Hoe kan je dat kleine beetje groter maken?
- Wie kan wel veel betekenen voor hun lot?
- Kan je die mensen beïnvloeden? Hoe?
- ...

Leg tijdens de nabespreking de link naar...

- ...de kracht van samenwerking. Toon de afbeelding vissen – kracht van samenwerking (bijlage).
- ...zorgplicht (zie info voor de leerkracht). Zorgplicht is een wet die bedrijven verplicht om de potentiële én daadwerkelijke negatieve gevolgen van hun bedrijfsactiviteiten voor mensenrechten en milieu in kaart te brengen, te vermijden of aan te herstellen.

5.2 Toon het filmpje van Oxfam-Wereldwinkels over **zorgplicht**. Laat de leerlingen de inhoud beknopt samenvatten aan de hand van vragen: Wie? Wat? Waar? Wanneer? Hoe? Waarom?

Oxfam België

Vertel kort iets over Oxfam België en haar scholenactie.

- Oxfam België is een organisatie die acties organiseert om de **stem** van zoveel mogelijk kinderen en volwassenen te laten horen. Dat kan onder meer door scholenacties te organiseren. Oxfam verzamelt al die stemmen en zet zo regeringen onder druk die wetten kunnen maken die de **mensen- en kinderrechten** wereldwijd afdwingen.
- Tegelijk geeft Oxfam het goede voorbeeld door in haar winkels **producten van eerlijke handel** aan te bieden, producten waarvoor ze een **eerlijke prijs** aan de boeren geven. Naast chocolade zijn er heel veel andere producten te koop.

Bestel
nu gratis
plaktattoos

Actie

Je kan nu de leerlingen een actie laten uitwerken. Laat ze kort brainstormen over de ideeën die al ter sprake kwamen in de les. Bediscussieer wat belangrijk is aan een actie. Is het plezier? Is het creatief zijn? Moet de actie weinig moeite kosten? Is het om door zoveel mogelijk mensen gehoord te worden? Laat de klas beslissen welke actie(s) ze willen doen.

Je kan actievoorbeelden influisteren, wijs ook op de hefboom van de scholenactie.

Doe mee met onze scholenactie!

Elk jaar tijdens de **Week van de Fair Trade** in oktober organiseert Oxfam een spetterende scholenactie. Het loont de moeite om met een actie te wachten tot deze periode. Dan kunnen de scholen hun acties registreren op oxfamwereldwinkels.be/scholenactie, maken ze kans om in de prijzen te vallen, én maken ze werk van de kracht van samenwerking!

Voor alle scholen die meedoen met de actie in oktober 2020. Kijk snel op de achterflap! Bestel op oxfamwereldwinkels.be/scholenactie **gratis plaktattoos** 'Voor een eerlijk inkomen' en ontvang ze in de week voorafgaand aan jullie actie. Maak een massafoto of een portrettenreeks van getatoeëerde jongens en meisjes met een willetje! O ja, wees er tijdig bij, op = op!

Nogmaals een warme dankjewel om deze les ter harte te nemen.

Dank voor deelname aan de actie!

Team educatie Oxfam België

Meer weten? Meer doen?

- Gebruik het lesmateriaal op oxfamwereldwinkels.be/oxfam-op-school en djapo.be
- Lees meer over de cacaosector op onze website: oxfamwereldwinkels.be/cacao
- Bij veel wereldwinkels kan je terecht voor een klasbezoek of een workshop op school! Neem contact op met je lokale winkel via oxfamwereldwinkels.be/winkels
- Andere vragen? Mail naar educatie@oww.be

Doe mee met onze scholen- actie!

voor lager,
secundair
en hoger
onderwijs

Kom samen met ons op
voor de cacaoboeren!

oxfamwereldwinkels.be/scholenactie

Bestel
nu gratis
plaktattoos

OXFAM
België

België
partner in ontwikkeling

